

ANADOLU'NUN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİNE OKÇULUĞUN KATKISI*

Walter Emil KAEGI
Çev: Yusuf AYÖNÜ

Bizans tarihçileri için en önemli görevlerden birisi XI. yüzyılın ikinci yarısında Bizans'ın Anadolu'yu Selçuklu Türklerine kaybetmesinin açıklanmasıdır. 1050'de yarımada Bizans İmparatorluğu'nun sağlam bir kilit noktası olarak görünüyordu; Bizanslılar 7. yüzyıldan beri Arap saldırılarına karşı bölgeyi başarı ile müdafaa etmişlerdi. 1081 yılında Aleksios Komnenos İmparatorluk tahtına oturduğunda, Selçuklular Anadolu'nun büyük bir kısmını istila etmişlerdi. Bu Selçuklu başarısının son derece kolay ve süratli oluşu bilim adamlarını şaşırtmış ve geniş çaplı bir araştırmayı teşvik etmişti. Bizans askerî direnişinin çökmesi ile ilgili olarak pek çok politik, ekonomik ve sosyal iç etkenler sorumlu tutulur: Bizans sivil bürokrasisi ve askerî sınıfı arasındaki çekişmeler, imparatorluk tahtını elde etmek için yapılan iç savaşlar, maliyeti yüksek fakat sadakati olmayan yabancı ücretli askerlere duyulan aşırı güven, büyük önem taşıyan toprak sahibi yerli köylü-askerlerin toprak aristokrasisi tarafından yavaş yavaş ortadan kaldırılması ve ortodoks olmayan unsurlara (özellikle Ermenilere) uygulanan resmi baskı ve eziyetler¹.

Son derece önemli olan bir diğer etken henüz araştırılmamıştır ki bu da Türklerin maharetle kullandıkları ok ve yayın çoğu zaman kendilerine sağladığı büyük avantajdır. Selçuklular yayı diğer silahlara tercih etmişlerdi; Bizans kaynakları birçok Türk zaferini Selçukluların yay kullanmadaki ustalıklarına dayandırır².

---

* Walter Emil Kaegi, "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia", *Speculum, A Journal of Mediaeval Studies*, XXXIX, sa. I, January 1964, s. 96-108

¹ 11. yüzyılın genel problemi olan Bizans'ın gerileyişi ile ilgili olarak bkz: Speros Vryonis, "Byzantium: the Social Basis of Decline," *Greek-Roman-and Byzantine Studies*, II (1959), 157-175; Peter Charanis, "The Byzantine Empire in the Eleventh Century," *A History of the Crusades*, I, yay. K. M. Setton and M. A. Baldwin (Philadelphia, 1956), 177-219; R. J. H. Jenkins, *The Byzantine Empire on the Eve of the Crusades*, Pamphlet G-24 Tarih Kurumunun genel serisinde (London 1953); Claude Cahen, "La Première pénétration turque en Asie Mineure," *Byzantion*, XVIII (1948), 5-67; Paul Wittek, "Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum," *Byzantion*, XI (1936), 285-319; J. Laurent, *Byzance et les Turcs seljoucides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081* (Nancy, 1913); ve Carl Neumann, *Die Weltstellung des Byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen* (Leipzig, 1894). Selçuklular hakkında daha geniş bibliyografya için bkz. Gyula Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 2. baskı (Berlin, 1958), 318-319

² Selçuklu ordusunda ok ve yayın önemi A. K. S. Lampten tarafından ele alınmıştır "Contributions to the Study of Seljûq Institutions" (Londra Üniversitesinde basılmamış 1939 yılı

Bizans-Selçuklu mücadelesinin herhangi bir yönünü incelemeye çalışan bir tarihçi sayısız zorluklarla karşılaşır. Hiçbir resmî Bizans savaş raporu bu gün mevcut değildir. Genelde askerî meselelere tamamıyla ilgisiz olan birçok Bizans ve Ermeni tarihçisi uzak, doğu ve güney sınırlarındaki askerî durum hakkında oldukça bilgisizdi. Çoğu, Bizanslılar ile Türkler arasındaki savaşa değil katılmak bizzat incelememiştir bile. Onların savaş tasvirleri çoğunlukla muğlaktır. İmparatorluğun savunmasının ansızın çökmesiyle şaşkına dönen bu tarihçiler bu konu ile ilgili olarak suçlayabilecek bir sorumlu bulmaya çalışmıştır. Örneğin bu yazarlardan bazıları çalışmalarını çağdaşı olan İmparatorlara ithaf etmişler ve doğal olarak ta askerî başarısızlıkların kabahatini onlardan önceki yöneticilere yüklemişlerdi³. Ortodoks Bizanslılara karşı dinî ve ırkî nefretle dolu olan Ermeni yazarlar. Anadolu'nun kaybedilmesini bazı İmparatorların şahsi hırs, alçaklık, dinî konulardaki saygısızlık ve bağınazlığına dayandırmaktadırlar⁴. Bununla birlikte bu Bizans ve Ermeni tarihçiler, çoğu kez Türk fethine katkıda bulunmuş olan diğer etkenlere de işaret eden bilgiler vermektedir.

Bu makale için başlıca Bizans kaynakları: 6. yüzyıl tarihçisi Kayserili Prikopius tarafından yazılan Savaşlar Tarihi⁵; Joseph Genesisius tarafından 10. yüzyılda yazılmış Tarih⁶; keşiş Teophanes'in kroniğinin devamı olan bir 10. yy anonim⁷; İmparator Bilge VI. Leo (886-912) tarafından yazılmış olan askerî taktikler klavuzu⁸; XI. yüzyılda önemli bir Bizans devlet memuru olan Mihael Attalates'in Tarihi⁹; XII. yüzyılın ilk çeyreğinde Caesar Nikephoros Bryennios tarafından yazılmış Tarih¹⁰; 1071'den sonra

---

tezi), s. 138-139, Latin kaynaklarına göre Selçuklu savaş taktiklerinin yeterince geniş bir değerlendirmesi için bkz. R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097-1193* (Cambridge, England, 1956), s. 80-82.

³ bkz. Mihael Attalates'in Tarihi ile ilgili olarak yazdığı tanıtıcı ifadelere, yay. I. Bekker, (Bonn, 1853), s. 3-4. Ayrıca bkz. Nikephoros Bryennios'un önsözüne, *Commentarii* yay. A. Meineke, (Bonn, 1856), s. 6-16.

⁴ Matthieu d'Edesse, *Chronique*, çev. E. Dulaurier (Paris, 1858), s. 113

⁵ İngilizce tercümesi ile birlikte Prokopius, yay. ve çev. H. B. Dewing, Leob Clasical Library, 7 cilt (London and Cambridge, Massachusetts, 1913-1940). Prokopius hakkında ayrıntılı bir inceleme ve yeni bibliyografya için bkz. Berthold Rubin, "Prokopios von Kaisareia," *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*,¹ XXIII. 1. bölüm (Stuttgart, 1957), s. 273-599.

⁶ Joseph Genesisius, *Regna*, yay. C. Lachmann (Bonn, 1834). Genesisius hakkında bilgi için bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, aynı basım., 318-319

⁷ *Historia*, yay. I. Bekker, (Bonn, 1838). bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 427-428. Genesisius'un tarihi ile bu kronik arasındaki münasebet için F. Barišić'in bu konudaki önemli makalesine bkz. "Généšios et le continuateur de Théophane," *Byzantion* XXVIII (1958), 119-133.

⁸ Leo, *Tactica*, yay. R. Vari., 2 cilt. (Budapest, 1917). Bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 400-409.

⁹ Mihael Attalates, *Historia*, yay. I. Bekker (Bonn, 1853). Bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 427-428. Yeni bir tercüme ve baskısı Henri Grégoire tarafından hazırlanıyor.

¹⁰ Nicephorus Bryennios, *Commentarii*, yay. A. Meineke (Bonn, 1836). Bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 443-444.

Lastiverdli Aristakes tarafından yazılmış Ermenistan Tarihi¹¹ ve daha da önemlisi 1136 yılına kadar ki olayları kaydeden Urfalı Mateos'un Kroniği'ni¹² içeren en faydalı Ermeni kaynaklarından oluşmaktadır.

Bu makale açısından bu çalışmalardan en değerli olanı hiç şüphesiz, Mihael Attalates'in tarihidir. Bu tarihçi, Selçukluların başarılı bir şekilde hemen hemen Anadolu'nun tamamını istila ettikleri, IV. Romanos Diogenes (1067-1071) ve VII. Mihael (1071-1078)'in kritik saltanatları döneminde nüfuzlu bir askerî yargıçtı. Attalates, Asyadaki Selçuklular üzerine düzenlenen askerî seferlere katılmış, İmparator Romanos'a danışmanlık yapmış ve Avrupa'da Peçenek akıncılarına karşı yapılan savaşlarda hizmet etmişti. Kaydettiğine göre, savaş alanındaki tecrübe ve kişisel gözlemlerinden yararlanmış ve en güvenilir yazılı ve yazılı olmayan resmî Bizans kaynaklarını kullanmıştı. Eserini olayların hafızasında hâlâ taze olduğu 1079-1080 yılları içinde yazdı. Sonuç, çok genel ifadelerle de olsa diğer Bizans tarihçilerinin bahsettiği askerî çarpışmaların ayrıntılarını içeren bir eserd¹³. Diğer taraftan onun bazı Bizans İmparatorlarına yönelik eleştirileri muhtemelen abartılı idi, çünkü onun bu tarihi yazmadaki genel olarak kabul edilen amacı çağdaşı olan İmparator Nikephoros Botaniates'in başarılarını övmek içindi¹⁴.

II

Atlı okçular erken dönem Bizans tarihinde önemli bir rol oynadı. Justinian'ın süvarileri tarafından ok ve yayın ustaca kullanılması, 6. yüzyıl boyunca batıda kazanılan büyük Bizans zaferlerine katkıda bulunan en önemli faktörlerden birisidir. Tarihçi Prokopius, İtalya'da Ostrogotlara karşı kazandığı zaferleri kendisinin atlı okçular kullanmasına dayandıran otoriter uzmanın bizzat komutan Belisarius olduğunu nakletmektedir:

....Onlarla (Ostrogotlar) olan savaşta, iki ordu arasındaki farkın tam olarak ne olduğunu başlangıçta yalnızca bir kaç askerle birlikte o anlamıştı, onun için, eğer onlarla olan savaşlarına onlarunki ile orantılı güçte bir kuvvetle girebilirse düşmanın çokluğu, sayılarının azlığından dolayı Romalılara herhangi bir zarar veremezdi. Ve fark şuydu: Gerçekte tüm Romalılar ve müttefikleri Hunlar iyi birer atlı okçulardı. Fakat Gotların okçuları savaşa yaya ve ağır zırhlı olarak girdiğinden ve süvarileri yalnızca mızrak ile kılıç kullanmaya alışkın olduğu için Gotlar arasında bu sahada tecrübeli asker yoktu. Bu nedenle süvariler, çarpışma göğüs göğüse olmadıkça yay kullanan düşmanlarına karşı kendilerini hiçbir şekilde savunamıyor ve oklar tarafından kolayca vurulup

¹¹ Aristakis of Lastiverd, *Histoire d'Arménie*, çev. E. Prud'homme (Paris, 1858).

¹² Matthieu d'Edesse, *Chronique*, çev. E. Dulaurier (Paris, 1858).

¹³ bkz. Karl Krumbacher'in yorumlarına, *Geshichteder byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527-1453), 2. baskı (Münich, 1897), s. 269-271.

¹⁴ Mihael Attalates, *Historia*, s. 3-4.

*öldürülüyorlardı; yaya askerlere gelince onlar hiçbir zaman at sırtındaki askerlere saldıracak kadar yeterince güce sahip olamadı*¹⁵.

Prokopius geniş ölçüdeki savaş tecrübelerine dayanarak, Bizans ordusunda atlı okçunun kullanılmaya başlanmasının savaş anlayışında son derece önemli ve köklü bir yenilik teşkil ettiğine inanmaktadır. O, atlı okçuları takdir etmekte ve onların ilk çağ savaşçılarından hiç de aşağı olmadığını söylemektedir: “Onlar usta binicilerdir ve dört nala giderken oklarını güçlük çekmeden her iki tarafa yöneltebilirler ve takip ya da kaçış esnasında hasımlarına atış yapabilirler.”¹⁶

Çağdaş yazarlar Justinian’ın ordusu tarafından kazanılan iki büyük İtalya zaferini, atlı okçuların ustaca kullanılmasına dayandırır. Justinian’ın generali Narses, 552 yılında Kral Totila idaresindeki Ostrogot ordusunu Kuzey İtalya’daki Busta Gallorum’da yok etti. Bizans atlı okçuları, yalnızca mızrak kullanan Ostrogot süvarilerini uzaktan attıkları oklarla öldürdüler. Ostrogot atlıları, Bizans ordusu ile göğüs göğüseye çarpışmaya girmeden yok edildi¹⁷. İki yıl sonra 554’te Narses, Butilunus idaresindeki bir Alamanni akıncı birliğini tamamen imha etti. Bu Bizans zaferi de yine atlı okçular sayesinde kazanıldı. Alamanniler sürekli hareket eden atlı okçuların yayılım ateşi ile başa çıkmakta tamamen başarısızdı¹⁸.

Atlı okçular 6. yüzyılın sonları boyunca Bizans ordusundaki en önemli unsur olarak kalmış gözükmetedir¹⁹.

III

Kaynakların yetersizliği 7. ve 8. yüzyıllarda Bizans atlı okçuluğunun durumunun ve öneminin değerlendirilmesini güçleştirir. Bununla birlikte 9. yüzyılın ilk yarısında cereyan eden olaylar, Bizanslıların atlı okçuluk konusundaki ustalıklarını devam ettiremediklerini göstermektedir. Ayrıca Bizans’ın atlı okçuluk alanındaki zafının yeni bir rakip olan ve Orta Asya bozkırlarından gelen Türkler tarafından ortaya çıkarıldığının belirtilmesi son derece önemli olacaktır. Şayet 9. yüzyılın ilk yarısında Bizanslılar ve Türkler arasındaki ilk önemli askeri karşılaşmanın ilginç ama şimdiye kadar ihmal edilmiş olan kayıtlarını incelenirse, gerçekten de 11. yüzyılda Bizanslılara karşı kazanılan kat’i Selçuklu zaferlerinin daha az dikkat çekici olduğu görülür.

Abbasi Halifesi Mutasım (833-842), Orta Asya bozkırlarından gelen Türk kölelerden büyük bir özel birlik oluşturan ilk halife idi. O, bu Türkleri, itaatsiz ve aşırı derecede güçleri olan Horasanlı Arap birliklerinin gücünü dengelemek için kiraladı.

¹⁵ Prokopius, *History*, V, XXVII, 7-10; H. B. Dewing çevirisi., III, 259-261.

¹⁶ Prokopius, *History*, I. i. 14; çev. H. B. Dewing çevirisi., I, 7.

¹⁷ Prokopius, *History*, VIII. XXXII. 7-10; H. B. Dewing çevirisi., v, 376-379.

¹⁸ Agathias, *Historiae*, II. 9, yay. L. Dindorf, *Historici graeci minores*, II (Leipzig, 1871), 193-195.

¹⁹ F. Ausaresses, *L' Armée byzantine à la fin du VIe siècle* (Paris, 1909), s. 51-52. Ayrıca, E. Darko, “Influences touraniennes sur l’évolution de l’art militaire des grecs, des Romains et des Byzantis,” *Byzantion*, X (1935), 443-469; XII (1937) 119-147; “Le rôle des peuples nomades cavaliers dans la transformation de l’Empire romain aux premiers siècles du moyen âge,” *Byzantion*, XVIII (1948), 85-97.

Oldukça yetenekli atlı okçulardan seçkin bir kıta oluşturan Türkler kısa sürede sonra Bağdat yönetiminde egemen güç haline geldiler. Bağdat halkı ile bu Türkler arasındaki sürekli sürtüşmeler Halifeyi 836 yılında bu Türklerle birlikte yeni bir merkez olan Samarra'ya yerleşmeye zorladı²⁰. Ertesi yıl 837'de Bizans İmparatoru Teophilos (829-842) müslümanların elindeki Zapetra kalesini başarılı bir şekilde ele geçirdi; Mutasım 838 yazında bizzat kendisinin komuta ettiği karşı bir sefer düzenledi²¹. Bizans tarihçisi Joseph Genesisus, Halifenin, sefere katılan kuvvetler arasına 10000 kadar Türk'ü de dahil ettiğini özenle kaydetmiştir²².

Mutasım'ın ilk amacı önemli bir thema olan Anatolik themasının en büyük şehri ve Teophilos hanedanının memleketi olan Amorion'u ele geçirmekti²³. Halife ordusunu üç kısma ayırdı. Kabiliyetli general Uşrusanalı Afşin²⁴ tarafından idare edilen kol Bizans Anadolusunun içlerindeki Dazimon kasabasına saldırdı²⁵. 22 Temmuz 837 yılında Afşin bu kasabanın yakınındaki Anzen diye anılan dağda seferin sonucunu belirleyen savaşta İmparator ile muharebe etti²⁶.

Üç Bizans tarihçisi- Joseph Genesisus, Teophanes'in anonim zeyilcisi ve George Cedrenus, bu çarpışma ile ilgili olarak hemen hemen aynı bilgileri vermektedir²⁷. Onların belirttiğine göre savaş şafak vakti başlamıştı. Bizans süvarileri kısa sürede Arap birliklerini bozguna uğratmış ve onları kovalamaya başlamıştı. Müslümanlar arasında yalnızca Türk okçuları dayanmaktaydı. Bu Türk okçuları sonucu tersine çevirmek için çarpışmaya katıldığı sırada denge kesin olarak Bizanslıların lehine dönmüş görünüyordu. Sürekli ok atan Türkler bu ok yağmurunu yarıp göğüs göğüse çarpışma imkânı bulamayan Bizans birliklerini başarıyla püskürtmüştü. Türkler, geri çekilmiş

²⁰ W. Muir, *The Caliphate: Its Rise, Decline and Fall from Original Sources*, 2. baskı (London, 1924), s. 513; A. Müller, *Der Islam im Morgen- und Abendland*, I (Berlin, 1885), 520-521; E. Herzfeld, *Geshichte der Stant Samarra in Die Ausgrabungen von Samarra*, VI, (Berlin, 1948); 91-101.

²¹ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, notlar. ve çev. M. Canard and H. Grègoire (Brüssels, 1935), 137-143; J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire* (London, 1912), s. 263 vd.

²² Joseph Genesisus, *Regna*, yay. C. Lachmann (Bonn, 1834), s. 67.

²³ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, 145 vd.

²⁴ W. Barthold ve H. A. R. Gibb, "Afshin," *Encyclopedia of Islam*, I, 2. baskı (Leiden ve London, 1960), 241.

²⁵ Dazimon'un yeri için bkz. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, 148

²⁶ A.g.e., s. 156; Bury, *History of the Eastern Roman Empire*, s.264.

²⁷ Teophanes'in zeylinin Genesisus ile olan bağı için bkz., F. Barišić, "Génésius et le continuateur de Téophane," *Byzantion*, XXVIII (1958), 119-133. En önemli Arap savaş raporu Taberi tarafından yazıldı. Sefer ile ilgili ifadelerinin ayrıntılı olmasına rağmen bu çarpışma hakkında verdiği bilgiler oldukça kısadır. Onun anlatımı bu savaşa katılmayan Mutasım'ın faaliyetleri üzerinde yoğunlaşır. Taberi'nin bu kısa kaydında Türklerin varlığından bahsedilmez. bkz. E. Marin tarafından son olarak hazırlanan açılmalı çeviriye, *The Reign of Al-Mu'tasim*, American Oriental series, XXXV (New Haven, 1951), s. 66

olan Araplarla birlikte sonunda İmparator Teophilos'u terk eden Bizans birliklerini ve savaş meydanındaki küçük muhafız birliğini bozguna uğrattı²⁸.

Afşin'in askerleri kısa sürede Teophilos ve muhafızlarının etrafını sardı. Türk okçularının öneminin bir kez daha vurgulanması açısından İmparator ve adamlarının kurtulma şekilleri önemlidir. Bizans kaynakları bu durumu aniden bastıran bir sağnak yağmur ve bunun sonucunda Türklerin yay kirişlerinin gevşemesi şeklinde izah etmektedirler. Bizans tarihçisi George Cedrenus, eğer gece ve bu yağmur olmasaydı İmparator'un ve askerlerinin hepsinin öleceklerini ilave etmektedir²⁹. Bazı yazarların sağnak halindeki bir yağmurun savaşı bitirdiğinden bahsetmesine rağmen bilinen diğer kaynakların hiçbirisinde Türklerin bu önemli rolünden bahsedilmemektedir³⁰.

Bizans ordusunun büyük bir kısmının Dazimon'da yok edilmesinin ardından muhtemelen 838 yılı Ağustosunda kolaylıkla Amorion'a ilerleyen Mutasım burasını hızla ele geçirdi ve yağmaladı³¹. Arap tarihçisi Mesudî'ye göre halife ciddi bir şekilde İstanbul üzerine ani bir sefer düzenlemeyi düşünmüştü³². Bununla birlikte halife, yeğeni Abbas b. Mamun'un lehine gelişen bir komplo girişimini engellemek için hiç beklenmedik bir anda ülkesine geri çağırıldı³³. Bu ani gelişme Bizans İmparatorluğu'na yönelik mevcut bir tehlikeyi ortadan kaldırdı.

838 yılı seferi her ne kadar Bizans İmparatorluğu için ciddi bir bozgun olsa da önemli sonuçları yoktur. Mutasım 842 yılındaki ölümüne kadar tamamen iç karışıklıklarla meşgul oldu. Bu tarihten sonra halifeliğin gücü hızla dağıldı. Çeşitli Türk generalleri hakimiyeti ele geçirdi. Bu generaller tamamen Samarra veya Bağdat'taki konumlarını korumakla meşgullerdi; usta Türk okçuluğu karşısındaki ispatlanmış Bizans zayıflığını değerlendirme fırsatları yoktu. Halifenin seçkin okçuları ya başkentte çakılı bir durumda kalıyor yada sonu gelmez iç savaşlarda yer alıyordu. Mutasım, Bizans topraklarına böyle bir sefer düzenleyen son halife idi. 9. yüzyılın ikinci yarısında başlayan başarılı Bizans karşı saldırısı, gerçekte başkentteki seçkin birliklerle değil yerel Arap sınır garnizonlarıyla olan savaşları içermektedir³⁴.

²⁸ Genesisus, *Regna*, s. 68; Teophanes'in zeyli, *Historia*, s. 127-128; Cedrenus-Skylitzes, *Historiarum ompendium*, II, yay. I. Bekker. (Bonn, 1839), 133-134.

²⁹ Genesisus, *Regna*, s. 68; Teophanes'in zeyli, *Historia*, s. 128; Cedrenus-Skylitzes, *Historiarum compendium*, II, 134.

³⁰ Michel le Syrien, *Chronique*, III, 1. bölüm (Paris, 1905), 95

³¹ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, 160-171.

³² Mas'udî, *Prairies d'Or*, VII, yay. ve çev. Barbier de Meynard, 136-137.

³³ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, 175; W. Muir, *Caliphate*, s. 512-513.

³⁴ Halifeliğin hızlı çöküşü ile ilgili genel açıklamalar için bkz: Muir, *Caliphate*, s. 523 vd.; Herzfeld, *Geshichte der Stadt Samarra*, s. 160 vd. Bizans karşı saldırısının genel olarak Arap sınır birliklerine karşı 863 yılında General Petronas'ın elde ettiği kati zaferle birlikte başladığı düşünülmür; bu konu ile ilgili olarak bkz. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, 249 vd., Vasiliev tarafından zikredilen Arap kaynakları bu savaşta bozguna uğrayan müslüman birliklerinin yerel sınır garnizonlarındaki askerler olduğunu ifade etmektedir.

Mutasım'ın 838 yılı seferi önemli olmasına rağmen uzun süre devam eden Bizans-Türk mücadelesinde unutulmuş bir dönüm noktasıdır. Açıkça söylemek gerekirse iki rakip arasındaki bu ilk büyük güç denemesi 11. yüzyıldaki Bizans'ın içerdeki parçalanmasından çok daha önce, yetenekli Türk okçularının İmparatorluk ordularına karşı kesin bir askeri başarı elde edebildiğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

838 yılındaki yenilginin Bizanslıları Türklerinki ile başa çıkabilecek usta okçular yetiştirmeye sevk etmesi gerekirken 10. yüzyılın başlarında okçuluk alanında hâlâ çok zayıf bir durumdaydılar. Son derece önemli bir resmi kaynak olan İmparator VI. Leo ("Bilge") askeri taktikler kılavuzunda: "Okçuluğun tamamıyla ihmal edilmesi ve Romalılar arasında artık kullanılmaz hale gelmesinden itibaren bugün mevcut olan başarısızlıkların gerçekleşmesi alışılmış bir durum haline geldi." demektedir. Leo'nun bu ifadesi. Bizans ordusunda hiç okçu bulunmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. taktik kılavuzunda o. önemli bir bölümü okçular için gerekli olan talimlere ayırmıştır. Onun burada anlatmak istediği muhtemelen genelde söylendiği şekilde 6. yüzyıl gibi Bizans tarihinin erken dönemlerinde okun ustaca kullanılması ile karşılaştırıldığında kendi döneminde Bizans okçuluğunun kalitesinin çok kötü olduğudur (Leo VI. yüzyıl Bizans askeri taktiklerini çok iyi biliyordu). O. Bizans okçuluğunun bu gerilemesi ile ilgili olarak bir açıklama yapmamaktadır. Ordunun okçuluktaki kalitesinin onun savaştaki kaderini etkileyebildiğini anladığı andan itibaren okçuluk eğitimini şiddetle tavsiye etmiştir³⁵. Leo'nun Bizans okçuluğu'nu kendi istediği ölçülere getirip getiremediği kesin değildir. fakat İmparator'un dış düşmanlarına karşı sayısız zaferler kazandığı ve gücünün doruğuna ulaştığı 10. yüzyılın ikinci yarısı boyunca düzenlenen seferlerde okçular çok etkiliydi³⁶.

Bizans ordusu II. Basil'in 1025 yılındaki ölümünün ardından ciddi bir bozulma devresine girdi. Kaynaklar, ordunun maneviyatında, asker sayısında, eğitim ve teçizat kalitesindeki düşüşü genel ifadelerle belirtmektedir³⁷. Bir ok ile özellikle de atlı olarak kullanılacaksa ustalığın sürdürülebilmesi için sürekli olarak idman yapılması gerekir: ordunun eğitimindeki genel bozulmanın ve silah eksikliğinin, Bizans okçuluk eğitimine zarar verdiği kuvvetle muhtemeldir.

IV

Bizans Anadolusuna yönelik bir Selçuklu tehdidinin ilk ilerleme işaretleri 11. yüzyılın ikinci on yılına kadar görülmedi. Bu dönemde Maverainneh'r'den Kuzey İran'a giren Türk göçebeler Bizans'ın doğu sınırındaki bazı bağımsız yada yarı

³⁵ Leo Bizans okçuluğunun durumunu beğenmemektedir., *Tactica*, I, yay. R. Vari (Budapest, 1917), 103. Okçuluğun kalitesinin artırılmasına yönelik genel tavsiyeler aynı cildin 99-103 sayfalarında bulunmaktadır.

³⁶ Scriptor Incertus. *Liber de re militari*, yay. R. Vari (Leipzig, 1901), s. 1, 2, 11, 13, 15, 19, 21, 30-31, 36 ve 44. Ayrıca Constantine Porphyrogenitus, *De ceremoniis*, Migne, P. G., CXII, 1220.

³⁷ Attaliates, *Historia*, s. 79, 103; Nicephorus Bryennius, *Commentarii*, s. 31; Cedrenus-Skylitzes, *Historiarum compendium*, II, 652.

bağımsız Ermeni prensliklerine akınlar yapmaya başladı. Bu akıncıların saldırısına ilk olarak Bagrat hanedanının hakimiyetinde bulunan ve Van ile Urmiye gölleri arasındaki toprakları içine alan Vaspurakan Ermeni krallığı maruz kaldı. 1021'de Kral Senekerim, oğlu Davit'i bir miktar askerle birlikte istilacılara karşı koymak üzere gönderdi. Urfalı Mateos taraflar arasında meydana gelen savaşın, yüksek kaliteye sahip Türk okçuluğuna önemli bir rol atfedilmekte olan bir tasvirini vermektedir:

İki ordu arasında korkunç bir savaş başladı. Şimdiye kadar bu cins Türk süvarisi görülmemiştir. Düşmanla karşılaşan Ermeni askerleri onların acıip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı olduklarını gördüler. Oklara karşı kendilerini savunmaya alışmamış olan Ermeni askerleri, yalın kılıç düşmana saldırdılar. Bu cesur askerler kahramanlar gibi ileri atılıp onlardan çoğunu öldürdüler. Türkler de ok atışıyla birçok Ermeni'yi vurdular. Bu manzarayı gören Şapuh (Ermeni general) Davit'e: "Ey kral, düşmanın önünden çekil, çünkü askerlerimizden birçoğu oklardan yaralanmıştır. Geri dönelim ve düşmanın elinde gördüğümüz silahlarına mukavemet edebilmek için, oklara karşı başka zırhlar giyelim" dedi. (Davit bir süre daha muharebeye devam etti, fakat sonunda Şapuh'la geri çekildi. Durumu krala bildirdiler). Düşmanın nasıl teçhizatlanmış olduğunu Kral Senekerim'e anlattılar. Bunları duyan Senekerim, o kadar kederlendiki içmedi ve yemedi, derin düşüncelere daldı. Geceleri sabaha kadar uyumadı ve tüm vaktini nebilerin yazı ve sözlerini incelemekle geçirdi. O bu yazılarda Türk askerlerinin ilerleyecekleri devri gördü ve yeryüzünün tahrip edilip sona ereceğini anladı³⁸.

Sık sık alıntılar yapılmış olan bu paragrafın, Türklerin başarılarına, okçuların önemli katkısını gösteren bölümlerine şimdiye kadar hiç kimse değinmemiştir. Göğüs göğüse dövüşmeye alışık kılıç kullanan Ermeniler kendilerini uzak mesafeden vurup öldüren at sırtındaki okçularla savaşmaya hazır değillerdi. Bu alet, Senekerim'i üzüntüye boğmuş olan Türklerin bir silahıydı, Senekerim sonunda bu istilacılara karşı ülkesini savunamayacağına kanaat getirdi ve bu nedenle de belirli miktarda arazi ve kendisine verilen ünvanlara karşılık krallığını Bizans İmparatoru'na terk etti³⁹. Eğer Türkleri püskürtmekte başarılı olacak olan Bizanslılar idiyse onların hareketli okçulara karşı Ermenilerin yaptıklarından daha iyi bir şekilde karşı koymak zorunda oldukları oldukça açıktı.

³⁸ Matthieu d'Edesse, *Chronique*, s. 41-42. Vaspurakan'ın yeri için bkz. Ernst Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches* (Brussels, 1935), s. 169-170. Genel olarak, Fr. Tournebise, *Histoire politique et religieuse de l'Arménie* (Paris, tarihsiz), s. 123-124.

³⁹ Thomas Ardrouni, *Histoire*, yay. ve çev. M. Brosset, Collection d'historiens arméniens, I, (St. Petersburg, 1874), 248; René Grousset, *Histoire de l'Arménie des origines à 1071* (Paris, 1947), s. 553 vd.; Honigmann, *Ostgrenze*, s. 168 vd.

V

Bu esnada Peçenekler Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa sınırlarına hücum etmekteydi. Güney Rusya'dan ayrılarak Bizans hakimiyetindeki Bulgaristan ve Trakya'ya girmiş ve buralarını tahrip etmişlerdi. Onlar da tıpkı Doğu Türkleri gibi yetenekli atlı okçulardı. Onların yay kullanmadaki maharetleri Mihael Attalates tarafından ifade edilmektedir⁴⁰. Peçenekler Avrupa eyaletleri için bir tehdit haline gelince IX. Konstantin (1042-1055) bu saldırılara bir son vermek için Anadolu'daki en iyi Bizans birliklerinden bir kısmını bu bölgelere nakletti. Konstantin'in Peçeneklere karşı kullanabileceği bazı atlı okçuları vardı⁴¹ fakat Attalates'in ifadesinden, birçok Anadolu askerinin Peçenek okçularına gereği gibi karşı koyamadığı ortaya çıkmaktadır:

Şimdi Peçenekler yük arabalarını bir duvar gibi etraflarına çevreleyip, Bizanslıların saldırısını beklerken, bazı Bizans birlikleri dörtlüye koşarak ve savaş naraları atarak barbarların kampına saldırdı. Ok kullanan bu barbarlar yaralamak suretiyle düşmanlarının atlarını paniğe uğrattılar ve ağır darbe indirdikleri Bizanslıları haysiyetsizce kaçmak zorunda bıraktılar. Gerçekte herbiri, görünmeyen bir ok ile hayatını kaybetmemeye ve kaçarken bir diğerinin ayakları altında ezilmemeye gayret ediyordu. Bizanslıların benzer bir bozguna uğradığı ikinci bir çarpışma vuku buldu ki burada da Bizanslılar kaçtı Peçenekler onları kovaladı⁴²

Yine Attalates sonraki bir pasajda hamisi ve sonradan İmparator olacak olan Nikephoros Botaniates'in, IX. Konstantin'in hükümdarlığı döneminde meydana gelen bir geri çekilme esnasında adamlarını Peçenek oklarından nasıl koruduğunu anlatmaktadır:

(Botaniates) adamlarına diğer askerlerin yaptığı şekilde sürü gibi yayılmalarını ve kendilerini Peçenek oklarına hedef yapacak şekilde düşmana sırtlarını dönmelerinden başka yanında kalmaları ve sıkı bir düzen içinde — düşmana karşı etkili bir şekilde dayanabilecek bir düzenleme— yavaş yavaş kendisini izlemeleri emrini verdi. Askerler aralarında bu emre uyma kararına vardılar ve liderlerinin cesaretine güvenerek hayatlarını ona emanet ettiler ve selamete ulaşmak için sorumluluğu ona bıraktılar. Bundan sonra Botaniates onlarla birlikte harekete geçti. Peçenekler savaş düzeni içinde ve intizamla ilerleyen küçük gruba şiddetli bir saldırıda bulundu. Atlı Peçenekler onların etrafında birçok kez daireler çizip üzerlerine ok yağdırdıktan sonra Bizanslıları dağıtmanın imkansız olduğunu anlayınca geri çekildiler.... Bizanslıları atlarından yoksun bırakma planıyla uzaktan onların atlarına

⁴⁰ Peçenekler hakkında daha geniş bir bibliyografya için bkz. Moravesik, *Byzantinoturcica*, I, 87-90. Attalates Tarih'inde Peçeneklerin kullandığı silahları tarif etmektedir. S. 30.

⁴¹ Cedrenus-Skylitzes, *Historiarum compendium*, II, 602.

⁴² Attalates, *Historia*, s. 32-33.

*sayısız ok fırlattılar. Onlar göğüs göğüse çarpışmada Bizanslıları durduramıyordu, yakın dövüş teşebbüsünde bulduklarından dolayı birçok defa bizzat Botaniates yada adamları tarafından öldürülen çok sayıda askerlerini kaybettiler*⁴³.

Bu Bizans birlikleri, Peçenek oklarına etkili bir şekilde karşılık veremiyordu, onlar hareketsiz bir şekilde beklemeli ve kalkanlarının okları durdurabileceğine güvenmeliydi⁴⁴. Diğer taraftan bu askerler cesaretsiz değildi. Fakat onların en iyi oldukları savaş şekli yakın çarpışmalardı ve bu gibi mücadelelerde Peçeneklerden çok daha üstündüler.

VI.

Selçuklu Türkleri ile savaşan Bizans askerleri, Peçeneklerin sebep olduğu benzer taktik güçlüklerle karşı karşıyaydı. Selçuklular 1040'ların sonlarından itibaren Bizans'ın doğu sınırlarını ciddi bir şekilde tehdit etmeye başladı. Bu sınır anahatlarıyla Van ve Urmiye gölleri arasındaki topraklar ile Aras nehri boyunca uzayıp gitmekteydi. Sınır güvenliği meşhur Akritai yada sınır muhafızlarına emanet edildi⁴⁵. Güney doğu sınırı aşağı yukarı Van Gölü'nden başlayarak yukarı Fırat boyunca uzanmakta ve Asi nehri (Orontes) üzerinde yer alan Antakya'da son bulmaktaydı⁴⁶. Selçuklular nasıl olmuştu da İmparatorluğun daha az savunulan iç bölgelerini yağmalamak için bu iki sınır savunmasını delip geçmeyi başarabilmişti?

Bu istilaya en çok maruz kalan doğu sınırı üzerindeki themalardan birisi önemli bir şehir olan Teodosiopolis (bugünkü Erzurum)'inde içinde bulunduğu İberia temasıdır⁴⁷. Attaliates bu şehrin harap olmasını bilhassa mükemmel Türk okçuluğunun Bizans savunmacıları üzerindeki etkisine dayandırmıştı. IX. Konstantin'in hükümdarlığı dönemine ait bir kaydında Attaliates şunları söylemektedir:

Her yıl sürekli olarak akınlar düzenleyen bu topluluk Bizans topraklarına büyük zararlar vermişti. Onlarla mücadele eden sınırlarda görevlendirilmiş Bizanslılar çok yıpranmıştı. Hasımları ok kullanmayı çok iyi bildiğinden bir hayli işabetli atışlar yapmakta ve uzak mesafeden yaraladıkları düşmanlarını dehşete düşürmekteydi. Bu nedenle onlar küçük kasaba ve köyleri yağmalayıp, büyük şehirleri harabe haline

⁴³ a.g.e., 39-41.

⁴⁴ a.g.e., s. 42.

⁴⁵ Akritai'lerin çok genel bir değerlendirilmesi için bkz. epik Digenes Akrites'in John Mavrogordato (çeviren) tarafından yazılan önsözüne (Oxford, 1956); A. Rambaud, "Une épopée byzantine au Xe siècle: les exploits de Digénis Akritas." *Études sur l'histoire byzantine* (Paris, 1919), s. 73 vd.; Henri Grégoire, *Ho Digenis Akritas* (New York, 1942).

⁴⁶ Bizans İmparatorluğu'nun doğu ve güneydoğu sınırlarının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz., Ernst Honigmann, *Ostgrenze*, s. 115-190. Bizans ordusu teşkilatı hakkında yeni bir inceleme Helène Glykatzi-Ahrweiler tarafından kaleme alınmıştır, *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin au IXe-XIe siècles* (Paris, 1960).

⁴⁷ Bizans'ın "İberia" eyaletinin yeri hakkında bkz., Ernst Honigmann, *Ostgrenze*, s. 161-211.

getirerek ve ıssız bölgelere yerleşerek tüm İberia'yı (Gürcistan) sistemli bir şekilde istila ettiler⁴⁸.

Attalates'e göre Selçuklular yalnızca bir savaşta değil yıllar boyunca meydana gelen pek çok çarpışmada okçuluklarından yararlanmıştı. Attalates bundan sonra aniden, İberia (Gürcistan)'nın tahrip edilmesi ile ilgili diğer bir sebebi eklemek amacıyla çok iyi bilinen başka bir bölüme geçer, IX. Konstantin'in devlet arazisini kullanma haklarını ellerinden geri almak suretiyle Bizans askerlerini soğutması⁴⁹. Sık sık değinilen bu önemli noktanın burada bir kez daha ifade edilmesine gerek yoktur. Ordunun ihmal edilmesi ile Türk okçuluğunun yıkıcı özelliğinin birleşmesi İberia (Gürcistan)'nın kaderini belirledi. Attalates'in anlatımında görülen, Türk okçularının Bizanslılar üzerinde uyandırdığı büyük korku ile Urfalı Mateos'un eserinden aktarılan ve yukarıda zikredilen paragrafta Senekerim'in Ermeni birliklerinin içine düştüğü dehşet birbirine benzemektedir.

Bir diğer önemli bölümde, Attalates Selçukluların Güneydoğu sınırını nasıl aşıklarını anlatmaktadır.

İmparatorun (IX. Konstantin) ölümünün ardından doğuyu yeniden istila eden Türkler, Malatya civarında kamp kurmuş olan Bizans birliklerine saldırmak amacıyla Mezopotamya havâlisinde pusu kurdular. Erzak sıkıntısı çektikleri ve malzemeleri yetersiz olduğu için öfkeli ve karamsarlık içinde olan bu kuvvetler Fırat nehrini geçmek istemeyen Mezopotamya'daki diğer Bizans birliklerine katılmayı dahi başaramıyordu. Barbarlar nehir boyunca yaklaştığından dolayı nehrin çıkış yollarına yayılmış olan bu Bizanslılar onlarla karşılaştı. Ok kullanan bu barbarlar, Bizanslıları göğüs göğüse çarpışmaya girebilmek için nehre girmeye mecbur bırakınca kadar uzaktan atışkları oklarla düşmanlarını kolayca yaralarken kendileri en ufak bir zarar görmemişti. Fakat nehrin kenarlarına yerleşmiş Türkler, Bizanslılar üzerine yeniden ok yağdırmak suretiyle onları çok kötü bir şekilde hırpalayarak kaçmak zorunda bırakmışlardı. Pek çok Bizanslının öldüğü, bir kısmının esir edildiği ve kurtulanların Malatya şehrine sığındığı bir bozgun oldu⁵⁰.

Birkez daha Bizanslılar uzaktaki Türk okçularına etkili bir şekilde karşılık verememiş. göğüs göğüse bir çarpışmaya girebilmek için tehlikeli bir girişimde bulunmak zorunda bırakılmışlardı. Bu önemli yenilginin Bizanslılar açısından çok ciddi sonuçları vardı. Selçuklular bu askerî başarıdan yararlandılar ve başka hiçbir ciddi direnişle karşılaşmaksızın Kapadokya ve Kilikya'nın içlerine kadar uzanan yıkıcı bir akın düzenlediler⁵¹.

⁴⁸ Attalates, *Historia*, s. 44.

⁴⁹ a.g.e., s. 44-45.

⁵⁰ a.g.e., s. 93.

⁵¹ a.g.e., s. 94.

VII

Yukarıdaki ifade parça parçadır ancak dağınık noktalandaki Türk okçuluğunun, Bizans sınır savunmalarının tehlikeli bir biçimde ilk kez geçilmesinde önemli bir katkı sağladığını gösterir. Açık kırsal alanlar yıkıcı akınlara maruz kaldı. Diğer bir takım yerlerde, Bizanslıların, Türklere karşı mücadele eden bazı okçulara sahip olduğuna dair kanıt vardır⁵². Türklere ok ve yayın kullanılmasında tam olarak tek başlarına bir hakimiyet kuramadı.

Bizans ve Ermeni kaynakları 26 Ağustos 1071 Malazgirt meydan savaşındaki Selçuklu galibiyetine ve İmparator IV. Romanos Diogenes'in esir edilmesine atlı okçuların ustaca kullanılmasının önemli bir katkıda bulunduğuna işaret etmektedirler.

Savaştan önce meydana gelen çarpışmada Selçuklular atlı okçularının birkaç Bizans askerine bedel olduğunu kanıtladılar. Attalies'in ifade ettiğine göre yeterince büyük bir Bizans birliği bir grup Türk ile çarpışmaya girişmiş, fakat bu Türkler okçu olduklarından çok sayıda Bizans askerini öldürmüştü yada yaralamıştı ki bu durum karşısında komutan Nikephoros Bryennios (daha sonraki bir taht iddiası) dehşete kapılmış ve yardım için daha fazla birlikler gönderilmesini istemişti. O, ancak çok daha büyük bir kuvvetle bu Türkleri uzaklaştırmayı başarmıştı⁵³.

Bizanslılar bu sefer sırasında bir miktar okçu kullanmışlardı. Onların yaya okçuları savaş başlamadan önce yapılan Türk saldırılarına karşı kamplarını başarıyla savundu⁵⁴. Bizans ordusunda her biri usta birer atlı okçu olan Peçenek ve Uz askerleri bulunmaktaydı. Urfalı Mateos'a göre savaş sırasında Peçenek ve Uzlar birbirinden ayrı bir şekilde sırasıyla ordunun sol ve sağ kanatlarını oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Mateos onların çarpışmanın ortasında Türklerin tarafına geçtiğini söylemektedir⁵⁵. Bu gelişme Bizanslıları Türklere karşı onların silah ve yöntemleriyle nasıl savaşmaları gerektiğini bilen becerikli atlı okçulardan yoksun bıraktı. Böylece Bizans ordusunun merkez kısmı etraflarını çevirmiş olan Türk okçularının karşısında savunmasız bir halde bırakıldı. Bir diğer Ermeni tarihçisi Lastiverdli Aristakes de savaşın sonucunun belirlenmesinde Selçuklu okçularının önemli bir rol oynadığına inanmaktadır. Ermeni askerlerini, çarpışma sırasında firar ettiklerine dair suçlamalardan kurtarmaya yönelik girişiminde o, "Onların güçlü Pers (Türk) okçularından korkmaksızın yiğitçe mukavemet ettiklerini iddia etmektedir"⁵⁶.

Bizans kaynakları da aynı şekilde Türk okçuluğunun sonucun belirlenmesinde etkili olduğunu ifade etmektedirler. Attalies'e göre Türklerin okçu oluşu, Romanos'un aldığı tehlikeli taktik kararı etkilemişti. Savaşta sonucu belirleyen olay Türkleri takip etmekte olan İmparatorun takibi durdurarak karargâha geri dönülmesi emrini vermesiyle

⁵² Cedrenus-Skylitzes, *Historiarum compendium*, II, 592.

⁵³ Genel olarak bkz., Claude Cahen, "La Campagne de Mantzikert d'après les sources musulmanes," *Byzantion* IX (1934), 613-642. İlk çarpışma Attalies tarafından anlatılmaktadır, *Historia*, s. 157.

⁵⁴ *a.g.e.*, s. 158.

⁵⁵ Matthew of Edessa, *Chronique*, s. 169; ayrıca Attalies, *Historia*, s. 157.

⁵⁶ Aristakis of Lastiverd, *Histoire d'Arménie*, çev. E. Prud'homme (Paris, 1864), s. 144.

gerçekleşti. Bu kararı vermesindeki önemli etken, onlara karşı duyduğu büyük saygıyı vurgulayan, Türk okçularının⁵⁷ bir karşı saldırıya geçmeleri korkusuydu. Onun geri çekilme kararı önemlidir, çünkü Attalates'in kaydına göre düzenli bir şekilde olan Bizans geri çekilişi ihanet sonucu bir bozguna dönüştü. Bu nedenle Türklerin dehşet verici okçular olması İmparatorun mağlubiyetine katkıda bulunan faktörlerden bir tanesiydi⁵⁸.

Eserini savaştan sonraki yıllarda yazan Caesar Nikephoros Bryennios da, ifadeleri diğer tarihçilerinkinden farklı olmasına rağmen nihaî zaferin kazanılması ve İmparatorun ele geçirilmesinde Selçuklu okçuluğuna önemli bir rol yüklemektedir:

Taranges (Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın hadımı)Türk ordusunu birçok gruplara böldü, pusular ve tuzaklar kurdurdu ve askerlerine Bizanslıları çember içine almalarını ve onları her taraftan ok yağmuruna tutmalarını emretti. Atlarının oklarla vurulduğunu gören Bizanslılar Türklerin peşine düşmek zorunda kaldı. Kaçtıyormuş gibi yapan Türkleri izlediler, fakat kurulmuş olan pusula ve tuzaklara düşünce çok ağır kayıplara uğradılar.top yekün bir çarpışmaya girmeyi düşünen İmparator, bir Türk ordusu bulup ona saldırmak ve savaşı sona erdirmeyi umarak ağır ağır ilerledi, fakat Türkler dağıldı. Ancak ansızın büyük bir kuvvetle ve haykırarak geri dönen Türkler Bizanslılara saldırdı ve sağ kanatlarını bozdu. Bu arada Bizans artçı kuvvetleri ansızın geri çekildi. Türkler İmparatorun etrafını sararak her yönden ok atmaya başladılar. Onları kurtarmak için arkalarından gelen sol kanat kuvvetlerini öndediler ve onları da kaçmaya zorladılar. Tamamıyla yalnız bırakılan ve ümidini yitiren İmparator, düşmana karşı kılıcını çekerek içlerinden birçoğunu öldürdü ve onları kaçmaya zorladı. Fakat büyük bir düşman topluluğu tarafından etrafı sarıldı. Romanos elinden yaralandı, tanındı ve her taraftan kuşatıldı. Atı bir ok ile vuruldu, hayvan sendeledi sonrada yere yıkıldı ve binicisini düşürdü. Ve böylece Bizans İmparatoru esir edildi⁵⁹...

Bryennios'un kaydı,okçuluğun ustaca kullanımının, savaşta insiyatifi nasıl Selçuklulara verdiğini göstermektedir.Görünüşe göre bu paragrafta sözü edilen Bizans süvarileri yaylarla silahlandırılmıştı. Onlar atlarının ölümüne yol açan ok yağmurunu durdurmak için Türklere karşı acele bir saldırı yapmaya kışkırtıldılar.

VIII.

Malazgirt savaşını takip eden 10 yıllık süre içerisinde Selçuklular Anadolu'nun büyük bir kısmını istila ettiler. Bir kaç birlik bu istilayı engellemeye çalışmışsa da Bizans ordusu tamamen yok edildi. Aleksios Komnenos. küçük bir çarpışma esnasında

⁵⁷ Attalates, *Historia*, s. 161.

⁵⁸ a.g.e.,s. 161-163.

⁵⁹ Nikephorus Bryennius, *Commentarii*, s. 41-42. "Böylece daha önceki ahmaklar gibi Romanos Diogenes'te ne yan taraflarında ne de arkalarında korunaklar bulunmayan açık bir alanda atlı okçulara hücum etmenin cezasını çekti," Sir Charles Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages*, 2. baskı (London, 1924), 1, 221.

Türkleri püskürtmeyi başaran bir miktar okçuyu kurtarabildi⁶⁰ Fakat Bizans kaynaklarındaki dağınık bilgiler, yayın yaygın bir şekilde ve ustaca kullanımının önemli bir Türk özelliği olmaya devam ettiğini gösterir. VII. Mihael in (1071-1078) saltanatı döneminde mızraklı olduğu halde düşmanlarıyla çarpışmaya giren Aleksios Komnenos, az kalsın Türk okları tarafından öldürülecekti ki bu çarpışma sırasında atı vurularak öldürülmüştü⁶¹. Ücretli Frank komutanı Russel de Bailleul ve adamları da bir başka çarpışma sırasında mızrakla silahlanmışlardı. Onlar kendilerine saldıran Türkleri ölemeye çalıştılar. Yay kullanan Türkler, Frankların atlarını öldürdü ve Russel ile adamlarını yaralayıp esir ettiler⁶².

Bizanslılar, Türklerin yay ile olan etkinliğini fark edince onları ücretli asker olarak kiralamaya başladılar. Bu ücretli askerler, İmparatorlukta hak iddia eden Nikephoros Bryennios ve İmparator Nikephoros Botaniates arasındaki iç savaş sırasında okçular olarak değerlerini çabucak ispatladılar. Trakya'daki Kalovria savaşı, mücadeleyi Botaniates'in lehine sona erdirdi. Botaniates'in Türk okçuları savaş meydanına kritik bir anda geldiler ve çarpışmanın sonucunu tayin ettiler:

Ansızın bir savaş narasıyla birlikte Türkler oklarını fırlatmaya başladılar ve bu ani gelişme karşısında Bryennios'un birliklerinin komutanları sersemledi. Fakat savaş konusunda tecrübeli askerler oldukları için adamlarından cesur olanlarını diğerlerinin de yeterli cesareti göstermesini sağlamak için ileri sürerek düzeni yeniden sağlamaya çalıştılar. Biraz sonra safları düzeltip cesaretle Türklere saldırdılar. Ancak hızlı bir şekilde geri çekilen Türkler, ilk pusu bölgesine ulaşınca kadar onları hazırlanmış pusulara doğru çektiler. Pusulara geldiklerinde gerisin geri döndüler bu esnada pusudakiler de hızla yerlerinden çıkıp Bizanslıları oklarla vurarak asker ve atlarına kayıplar verdirdiler⁶³.

Pusular ve usta okçuluğun bu birlikteliği sayesinde, Türkler sonunda Bryennios'un taraftarlarını bozguna uğrattılar ve Bryennios'u da ele geçirdiler.

Okçuluğun önemi anlaşılınca Bizanslılar, 11. yüzyılın sonlarında (Anadolu'nun tamamı fiilen kaybedildikten sonra) yalnızca Türk okçuları kiralamamışlar aynı zamanda kendi okçularının becerisini de normal standartların üzerine çıkarmaya çalışmışlardı. Kızı Anna'ya göre 1090/91'de Aleksios Komnenos, yay kullanma konusunda biraz bilgi sahibi olan askerlerine eğitim vermiştir. O, onları yayı nasıl tutmaları ve okları nasıl atmaları gerektiği konusunda eğitti⁶⁴. Manuel Komnenos'un 1143 yılında tahta geçmesinden önce Bizanslılar ok ve yayı ordunun en önemli silahı

⁶⁰ Nikephorus Bryennius, *Commentarii*, s. 67-69.

⁶¹ *a.g.e.*, s. 60.

⁶² Attaliates, *Historia*, s. 191.

⁶³ Nikephorus Bryennius, *Commentarii*, s. 141-142.

⁶⁴ Anne Comnène, *Alexiade*, II. yay. ve çev., B. Leib (Paris, 1943), 121.

haline getirmişti⁶⁵. O zamana kadar Türkler Anadolu'nun büyük bir kısmı üzerinde kontrollerini sağlamlaştırmış olduğundan elbetteki artık çok geçti.

IX.

Türklerin 11. yüzyılda Anadolu'yu istila edebilmeleri şaşırtıcı değildir. Türkler Halife Mutasım'ın hizmetinde buldukları 9. yüzyılda Bizanslılar ile ilk kez karşı karşıya gelmişler ve savaşta, okçulukları sayesinde onları mağlup etmişlerdi. Bizanslı tarihçiler onların ustalıklarından etkilenmiş ve bunu kaydetmişlerdi. XI. yüzyılda Türkler Bizans topraklarında yeniden göründüler. Bizans ve Ermeni kaynakları bir kez daha onların at sırtından isabetli ve hızlı bir şekilde ok kullanmadaki ustalıkları karşısında etkilenmişlerdi: Attaliates gibi bazı yazarlar önemli Türk başarılarını bu silahlı ustaca kullanmalarına dayandırmaktadır. Bizanslılar, Türklerle göğüs göğüse çarpışabilmek için onların yağmur gibi atıkları oklarının içinden hücum etmek zorunda kaldılar. Türkler kimi zaman en ufak bir kayıp vermeksizin güvenli bir mesafeden Bizans ve Ermenileri birer birer vurup öldürdüler⁶⁶. Bu, Bizans İmparatorluğunun, Peçenek, Kuman hatta daha sonraları Türk ücretli askerlerini kullanmasındaki (Bu yüzden modern yazarlar tarafından sıkça eleştirilmişti) önemli sebebin, istilâcı Türklere karşı onların yöntemleri ile savaşması için yeterince iyi eğitilmiş atlı okçulara sahip olmak gerektiğini anlaması olduğunu göstermektedir. Kaynaklardan, Bizans ordusunda bazı okçuların olduğu açıkça anlaşılmaktadır fakat bu makalede anlatılan savaşların bazısında Türklere karşı koyacak hiçbir Bizans atlı okçusu— yada en azından yetersiz sayıda da olsa— bulunmadığı görülmektedir. Dağınık halde verilen bilgilerle, Bizans-Selçuklu savaşlarında kaç kez tam bir eşitsizliğin olduğunu kesin olarak belirlemek imkansızdır. Kesin olan şey Bizans ve Ermeni kaynaklarının bir takım önemli Selçuklu zaferlerini açık bir şekilde Türklerin yayı ustaca kullanmalarına dayandırdığıdır. Yetenekli atlı okçuların yoğun olarak kullanımı XI. yüzyılda Anadolu'nun Bizanslıların elinden alınmasında tıpkı bir zamanlar Ostrogotların hakimiyetindeki İtalya'nın fethinde Justinian'ın generallerine yardım ettiği gibi Türklere yardım etmişti.. Okçuluktaki Türk üstünlüğünün Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethedilmesindeki tek sebep olduğu ileri sürülemez fakat bu Bizantinistler tarafından ortaya çıkarılmış olan, Bizans'ın sosyal, ekonomik ve politik zayıflığı ile birleşen, Selçukluların Bizans mukavemetini kırmalarında etkisi olan, önemli ve şimdiye kadar dikkat edilmemiş bir askeri faktördür⁶⁷.

⁶⁵ John Cinnamus, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, yay., A. Meineke (Bonn, 1836, s. 125.

⁶⁶ Türk taktiklerinin genel bir değerlendirmesi için bkz., R. C. Smail, *Crusading Warfare, 1097-1193*, s. 77-83.

⁶⁷ Profesör Robet Lee Wolf, Stanford J. Shaw ve Dr. Charles T. Wood'a teşekkürlerinden ve çok yararlı taksiiyelerinden dolayı teşekkür etmek isterim

